

AZ UTÓPIA LEHETETLENSÉGE

MOLNÁR Attila Károly: *Idealisták és realisták*. Századvég, Budapest, 2023. 368 oldal, 3990 Ft

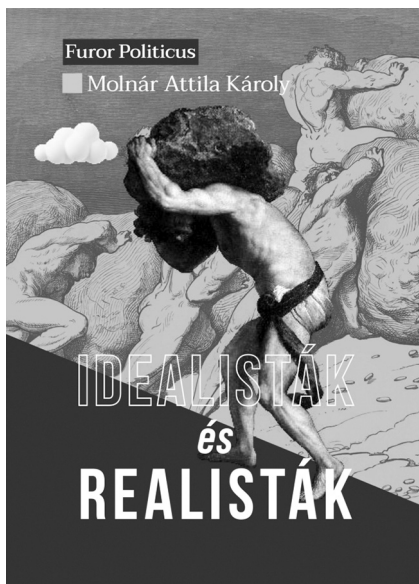
Molnár Attila Károly eszmetörténész, konzervatív politikai gondolkodó, az NKE-n működő Molnár Tamás Kutatóintézet vezetője örvendetes módon idén is új kötettel jelentkezett (*Ki mit konzerválna?* című, tavaly megjelent kötetéről lásd jelen sorok szerzőjének recenzióját a *Valóság* 2023/7-es számában [valamint lásd még Megadja Gábor recenzióját a *Kommentár* 2022/3. számában – a Szerk.]). Az *Idealisták és realisták* új és régebben már folyóiratokban, kötetekben megjelent tanulmányok összefoglaló gyűjteménye.

Molnár gondolkodásának egyik kiindulópontja a nagy szent ágostoni téma, a *De Civitate Dei* című értekezés központi fogalompárja: a *civitas terrena* (vagy másképpen: *civitas diaboli*) és a *civitas Dei* ellentéte. Nem véletlenül került a kötetben második helyre, vagyis azonnal Morus *Utópia*-értelmezését követő helyre egy Szent Ágoston-tanulmány! Ágoston kétségkívül az az „idealista realista”, aki – sok egyéb mellett – az európai keresztény és konzervatív politikai gondolkodás bízást egyik alapító atyja. Ugyanis nála fogalmazódik meg talán először ilyen élesen az utópia lehetetlensége, így bár maga egyértelműen csatlakozik a platonista hagyományhoz, egyben szakít is vele. A kötet egyik legfontosabb megállapítása szerint „Szent Ágoston nem érdekelte az emberi intézmények javítása: a *civitas terrena* »realista« képeinek ellentéte a földi életben elérhetetlen »idealista« *civitas Dei*, amelynek a leírása a manapság antipolitikainak nevezett vágy egyik, ha nem a legkorábbi megfogalmazása.” Az emberi hatalom romlott, kényszeren alapul, ennek pedig nem a bölcsék filozófusállama (Platón) az alternatívája, hanem az igazak uralommentes állama, amely

azonban emberi erőfeszítéssel nem hozható létre. Ezért tekinthető Ágoston a későbbi konzervatív gondolkodás, illetve Molnár szerint a politikai filozófiai értelemben vett *realizmus* egyik fontos előfutárának. Amint írja is: „Az erkölcsi liberalizmus fő árama a mai, realizmusnak nevezett gondolkodás ellen küzdött, amely szerint nem lehet tökéletes földi társadalmat alkotni. [...] Szemben a modernnek agnoszticizmusával és progresszivistá-reformista reményeivel ebben a realizmusban nincs e világi megváltás.”

Az európai keresztény és konzervatív hagyomány már első modern megfogalmazásai alkalmával (Burke, De Maistre, Donoso Cortés, a németeknél Justus Möser és Adam Müller) regisztrálta a „földi város” tökéletlenségét. Amíg a konzervatívok az emberi viszonyok problematikus, komplex és a politika eszközeivel *nem javítható* felfogását hangsúlyozták, addig az ellentábor, azaz a liberális-progresszív, majd később a szocialista-kommunista erők az emberi természet – állítólagos – fejlődésére, a világ egészét érintő általános haladásra, az ember intellektuális, sőt morális javulására-javítására fektették a hangsúlyt.

Molnár Attila Károly olyan szerzők elemzésével folytatja, mint Hobbes, De Maistre, Tocqueville, T. S. Eliot és Roger Scruton. E gondolkodók mind a tágabb értelemben vett keresztény-konzervatív hagyomány körébe sorolhatók. Mindannyian Utópia lehetetlenségét hangsúlyozták, s nem osztották a liberális optimizmust: szerintük nem spontán fejlődés következik be a magukra hagyott dolgok vonatkozásában, és nem jön létre igazságos egyenlőség. Nem fogadták el a szocialista optimizmust sem: nem jön létre igazságos állam és

jó társadalom a progresszív élcsapat megváltó-beavatkozó közreműködése, az államcéloknak a „haladás” szolgálatába állítása révén. Karl Mannheim és John Stuart Mill értelmezése persze némileg kilóg ebből a sorból: Mannheim azonban – az egykori marxista – „élete végén a T. S. Eliot és Christopher Dawson szelleme által uralt [...] Moot Kör egyik legfontosabb alakja lett”. Millel pedig mindenekelőtt azért érdemes behatóbban foglalkozni, mert ahogyan a tanulmány Maurice Cowlingra hivatkozó mottója szól: „Az igazság legjobban a tévedések tanulmányozásán keresztül közelíthető meg.”

A kötet talán legfontosabb, T. S. Eliottal foglalkozó tanulmánya szerint: „A fontos különbség nem a hagyományok között, hanem a hagyomány és a hagyományvesztés, a káosz között van.” A hagyomány fogalma – amelyet a költő és irodalmár Eliot a szerző szerint jelentős mértékben revitalizált a 20. század első felében – a progresszívek krédójával állítható szembe. A hagyomány azonban nem jelenthet üres és nyárs-polgári „hagyományőrzést”, ahogyan Eliot például kifejezetten újítónak, néha megdöbbenőnek, egyesek szerint egyenesen „modernistának” számított az irodalomban. A hagyomány valódi őrzése mindig egyfajta lelki-szellemi azonosulást is jelent azokkal, akikben az valaha megtestesült: az elődökkel, az ősökkel, más korok szellemével – és éles szembefordulást a többséggel, a sodrással, az általánossal, az elfogadottal, a *mainstream*mel. Eliot legfontosabb itt elemzett írása, az *Egy keresztény társadalom eszméje* (1939) lényegében arra hívja fel a figyelmet, hogy az európai kultúra már régen nem keresztény, hiszen a „tudomány” imádata, a comte-i pozitívizmus vagy a liberális és marxista szekularizmus uralkodik *a névlegesen még talán keresztény* társadalomban, amely még akkor is teljes egészében a világé, ha nem harcos ellensége annak, ami „a világ fölött van”. Molnár szerint Eliot a kultúrában hívő Matthew Arnold 1869-es *Culture and Anarchy* című könyvével szemben állította: a vallás nélkül a kultúra nem kultúra, mivel nem tudja a káosztól megmenteni az emberek lelkét. „A szekuláris kultúra nem tud fennmaradni” – írta Eliot. Molnár kiemeli Eliot másik nagyon fontos megállapítását, mely szerint a demokrácia szekuláris vallása, amellyel egyesek a transzcendenciát szeretnék helyettesíteni, nem alkalmas arra, hogy olyan nem liberális és nem demokratikus támasztékok nélkül, mint a hagyomány, tekintély és vallás, fennmaradjon. Mindemellett nagyon problematikus már maga a – progresszív részről igazi „bálványfogalomként” kezelt – demokrácia kifejezés is, hiszen „nem rendelkezik elég pozitív tartalommal ahhoz, hogy önmagában szálljon szembe azokkal az erőkkal, amelyek nem szeretünk, mert azok túl könnyen tudják

átformálni a saját képükre” – olvassuk a kötetben. Eliot megállapítása szerint éppen ezért az igazi szakadék azok között van, „akik hisznek a természetfelettiben, és azok közt, akik nem”. Eliot megállapításaiból kiolvasható: ha egy társadalom kimerül az immanenciában, ha az emberek nincsenek tudatában saját életük, tudásuk, hatalmuk jelentéktelen végességének, és ha ez ember, az állam, a politika összes célja valamilyen világi cél, akkor az állam pontosan az a *civitas terrena* lesz, amely egyben *civitas diaboli*. Mindent igazol az erősebb érdeke (Hobbes) és a pragmatizmus, a szekuláris tudomány a Leviatán immanens hatalmi céljait szolgálja, miközben a valódi bölcsesség, az ízlés és az életet kellemessé (vagy csak elviselhetővé) tévő művészetek is hanyatlásnak indulnak, elsorvadnak, feloldódva egy gigantikussá növekedett, racionális bürokráciában.

Aktuális könyv? Nagyon is! Amennyiben az ember illúziótlanul és elfogultságtól mentesen szemlélve a globális folyamatokat *jelenleg* körbenéz a világban, nagyon komoly szellemi-intellektuális vaksággal kell ahhoz rendelkeznie, hogy a szekularizmus, pragmatizmus és racionalizmus két és fél évszázados uralmát úgy értékelje, mint progresszív sikertörténetet, amely az emberiséget a művelt civilizáltságra, a jó ízlés és a bölcs ítélet felé vezette. A kortárs katasztrófanarratívák még a progresszív-technokrata pénzügyi elitek hangulatán is eluralkodtak. A „válság” ma az egyik leggyakrabban előforduló kifejezés, miközben aligha hangzik ma valami neveségesebben, mint a „boldog békeidők” kultúroptimizmusa. Molnár két esszéjét is szentelt Joseph de Maistre-nek, a „nagyak” leginkább csak méreteit tekintve nevezhető 1789-es francia lázadás egyik legmélyebben látó kritikusának. Amint fogalmaz, De Maistre „jelenleg nem tűnik alkalmasnak Magyarországon egy egyetemi karrier felépítésére. Ennek talán magyarázata, hogy állhatatosan és élesen szemben állt a felvilágosodással és a francia forradalommal, és e szembenállása a mai egyetemi *mainstream* által eddig domesztikálhatatlan nézetek megfogalmazását eredményezte.” De Maistre, akit a halála óta eltelt közel két évszázadban aligha vettek komolyan, akit obskúrus reakciónak, „fasisztának” (Isaiah Berlin) és irracionalista fantasztának egyaránt bélyegeztek, éppenséggel nagyon világosan látta, hogy – a kötet szerzőjének szavaival szólva – a „történelem nem haladás a szabadság és a felvilágosodás felé, az ember összetett, irracionális, értelmetlen és gyakran fanatikus”. Nyilvánvaló, hogy az efféle könyvek hatása nem fog kiterjedni arra a bizonyos *mainstreamre*, de ez nem is baj. De Maistre-t már a saját korában is nagyon kevesen értették, és még kevesebben szerették, amely persze egyáltalán nem jelenti azt, hogy ne lett volna – a lényeg tekintetében – mélységesen igaza.

PETŐ ZOLTÁN